

90 lat temu powstał Związek Radziecki

31 grudnia 2012

30 grudnia 1922 r. powstało państwo, które miało stać się robotniczym rajem na ziemi. 69 lat później zakończyło ono swój żywot. Budowa utopii skończyła się klęską.

Związek Radziecki przeszedł do historii jako państwo stworzone przez Włodzimierza Lenina i trwale przekształcone przez Józefa Stalina. Pierwszy był politykiem i ideologiem, którego przez lata przedstawiano jako prawdziwego lidera, Mieszkańcy ZSRR zestawiali go z bezlitosnym i skrajnie despotycznym Stalinem, który miał wykoślawić dzieło swojego wielkiego poprzednika. W rzeczywistości jednak obaj politycy wykazywali się nieludzkim wręcz okrucieństwem, z powodu którego cierpieli nie tylko zaprzysięgli przeciwnicy polityczni komunizmu, ale również zwykli mieszkańcy Związku Radzieckiego.

Obok Lenina i Stalina wielką rolę w wygranej wojnie domowej, która umożliwiła powstanie Związku Radzieckiego, odegrał Lew Trocki. Ten wybitny organizator i dowódca Armii Czerwonej został jednak zmuszony przez Stalina do ucieczki z ZSRR w końcu lat 1920. W 1940 r. został z jego rozkazu zamordowany w Meksyku.

Stalinizm, który ugruntował się w ZSRR po roku 1929, na zawsze złączył się z bezprecedensowym terrorem. Jednym z jego symboli stał się Nikołaj Jeżow, szef Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (NKWD), bezpośrednio odpowiedzialny za koordynację tzw. Wielkiej Czystki z lat 1937-1938. Na zdjęciu wyżej zaprezentowany jest niezwykle przykły przykład dwudziestowiecznego damnatio memoriae: Jeżow będący w końcu lat 1930. jedną z najważniejszych osób w państwie, na późniejszym zdjęciu został usunięty. Zamordowano go w nie do końca jasnych okolicznościach w początkach roku 1940.

Po II wojnie światowej Związek Radziecki stał się jednym z dwóch, obok USA, dominujących supermocarstw światowych. Jednym z fundamentów niezwykłej potęgi ZSRR stały się ustalenia konferencji w Jałcie, która oddała na łaskę Stalina i jego następców kraje Europy Wschodniej, w tym Polskę. Taka sytuacja utrzymała się aż do początku lat 1990.

Cena sukcesów militarnych i politycznych ZSRR była przerażająca. Szacunkowe dane mówią o dwudziestu, czy nawet trzydziestu milionach ofiar II wojny światowej w ZSRR. Odpowiedzialność za tak wielkie ofiary spada w znacznej mierze na Stalina, nie liczącego się z życiem żołnierzy i cywilów. Tym niemniej, to właśnie wojska radzieckie dotarły w kwietniu 1945 r. do Berlina, co oznaczało koniec wojny w Europie.

Stalin umarł w 1953 r., co stanowiło koniec bardzo ważnej epoki w dziejach ZSRR. W trzy lata później, w lutym 1956 r., na XX Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, Nikita Chruszczow ujawnił w tajnym referacie ogrom stalinowskich zbrodni. Polska Kronika Filmowa z tego okresu pokazuje tylko migawki z tego wydarzenia, jednak jego znaczenie było przeogromne. W ZSRR na zawsze skończyła się era masowego terroru, a państwo weszło w okres destalinizacji, trwający na dobrą sprawę aż do końca jego istnienia.

W początku lat 1960. potęga ZSRR zdawała się sięgać zenitu. Symbolicznym dowodem na to były sukcesy radzieckiej techniki. Najbardziej spektakularny był pierwszy lot człowieka w kosmos – pierwszym w kosmosie został Rosjanin Jurij Gagarin.

Swoją siłę ZSRR chciał manifestować również w polityce zagranicznej. Miał wówczas po temu wszelkie dane – liderował mu doświadczony Chruszczow, grający na nosie żółtodziobowi Johnowi F. Kennedy'emu, prezydentowi USA. Świat stanął wówczas na krawędzi wojny nuklearnej, jednak kierownictwo ZSRR w ostatniej chwili wycofało się z drogi ku wojnie.

W połowie lat 1960. ster rządów w Moskwie objął Leonid

Breżniew, który próbował powrócić do twardszego kursu w polityce wewnętrznej. Nie ograniczył się zresztą do tej polityki, nazywanej niekiedy „neostalinizmem”. Gdy w 1968 r. w Czechosłowacji szeroko zakrojoną liberalizację zaprowadził I sekretarz tamtejszej partii komunistycznej Alexander Dubček, Kreml zdecydował się na interwencję zbrojną. Wzięły w niej udział wojska czterech państw Układu Warszawskiego, w tym polskie. Jesienią 1968 r. na V Zjeździe Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej Leonid Breżniew przedstawił szersze teoretyczne „uzasadnienie” tego kroku. Przeszło ono do historii jako „doktryna Breżniewa” lub „doktryna ograniczonej suwerenności”.

Czasy rządów Leonida Breżniewa przyniosły dynamiczną ekspansję międzynarodowych wpływów radzieckich. ZSRR zdobywał kolejne przyczółki w Afryce, Ameryce Południowej i Azji. Jednocześnie jednak niewydolny system komunistycznej ekonomiki pogrążał się w stagnacji i technologicznym regresie. W roku 1979 Jimmy Carter podpisał z Leonidem Breżniewem układ SALT II, ograniczający zbrojenia amerykańskie i radzieckie. Były to jednak ostatnie chwile silnego ZSRR.

Za symboliczny początek końca rozkładu Związku Radzieckiego może uchodzić inwazja na Afganistan. 25 grudnia 1979 r. radzieccy spadochroniarze wylądowali w Kabulu, gdzie mieli „zaprowadzić porządek”. Okazało się jednak, że radziecki moloł nie był w stanie wygrać swojej ostatniej wojny. Zamiast szybkiego zwycięstwa, Kreml wplątał się w wieloletnią wojnę, która skompromitowała go politycznie i wyczerpała gospodarczo.

Lata 1980. przynosiły ZSRR cios za ciosem. W latach 1982-1985 umarli trzech kolejni sekretarze generalni Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. W marcu 1985 r. stanowisko to objął w końcu Michaił Gorbaczow – wówczas zaledwie 54-letni, co stanowiło ewenement jak na warunki radzieckie. Nowy pan na Kremlu okazał się ostatnim przywódcą kraju rad. Pomimo prób ustabilizowania sytuacji wewnętrznej i poprawy międzynarodowego położenia ZSRR, kraj pogrążał się w kryzysie.

Rok 1989 przyniósł rozpad radzieckiej strefy wpływów, zwanej niekiedy „imperium zewnętrznym”. Narastający chaos stanowił pożywkę dla nastrojów ekstremistycznych. W takim momencie, gdy Gorbaczow planował dalszą liberalizację i podpisanie nowego traktatu związkowego ZSRR, w sierpniu 1991 r. doszło do puczu zwolenników twardego kursu. Jednakże tzw. „pucz Janajewa”, zwany tak od nazwiska wiceprezydenta Giennadija Janajewa, który sprzyjał siłom skrajnie konserwatywnym, załamał się. Obywatele Moskwy gremialnie poparli prezydenta Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej – Borysa Jelcyna. Pucz upadł, ale Gorbaczow nie odzyskał już władzy.

25 grudnia 1991 r. upokorzony i pozbawiony jakiegokolwiek znaczenia politycznego Gorbaczow ogłosił swoją rezygnację z funkcji prezydenta Związku Radzieckiego, którą objął raptem rok wcześniej. Oznaczało to koniec blisko siedemdziesięcioletniej historii Związku Radzieckiego. Historii totalitarnego państwa, które pomimo gigantycznych ofiar poniosło ostateczną klęskę.

Autor: Michał Przeperski

Źródło: Histmag.org

Licencja: [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)